

DOKOŘÁN

Václav Cílek
Martin Gojda
Martin Trefný

Říp

Hora
předků

Říp

Hora
předků

Václav Cílek, Martin Gojda a Martin Trefný

Doslov Karel Sklenář

DOKOŘÁN

Fotka na obálce: Říp s čepicí mraků (foto Jiří Jiroušek).
Titulní list: Královské město Mělník s Řípem v pozadí (foto Jiří Jiroušek).
Na další dvoustraně: Románský kostel v Kostomlatech s Řípem v pozadí (foto Jiří Jiroušek).

Václav Cílek, Martin Gojda
a Martin Trefný

Říp

Hora
předků

Vydání této knihy bylo podpořeno Státním fondem kultury.

Státní fond kultury ČR

Knihu věnujeme památce velkých duchovních poutníků, mezi které patřil olomoucký biskup Jindřich Zdík, pražský biskup Jan z Jenštejna, jezuita Bohuslav Balbín, jeden z prvních českých archeologů kněz Václav Krolmus, folklorista Karel Rozum i mnoho dnes již neznámých mužů a žen posledních šesti tisíciletí, kteří k hoře hleděli s radostí i úctou.

Copyright © Václav Cílek, Martin Gojda, Martin Trefný, 2025
Photography © Václav Cílek, Martin Gojda, Martin Trefný, Jiří Jiroušek, Roman Křivánek, Vladimír Daněček, Stanislava Gojdová, Markéta Mandysová, Petr Lissek, Drahomír Koutecký, Miroslav Dobeš, Ruslan Yatsyna, Hana Rysová, 2025
Afterword © Karel Sklenář, 2025
Illustrations © Milivoj Husák, 2025

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).
Redakce Alžběta Knappová, Klára Soukupová.
Recenzovali Jaromír Ulrych (geologie), Milan Zápotocký (archeologie).
Doslov Karel Sklenář.

Ilustrace Milivoj Husák. Mapy Jan Souček.
Fotografie Václav Cílek, Martin Gojda a Martin Trefný, Jiří Jiroušek, Roman Křivánek, Vladimír Daněček, Stanislava Gojdová, Markéta Mandysová, Petr Lissek, Drahomír Koutecký, Miroslav Dobeš, Ruslan Yatsyna, Hana Rysová.
Obálka (s použitím fotografie Jiřího Jirouška), grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydalo v roce 2025 nakladatelství Dokorán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz, jako svou 1 369. publikaci (485. elektronická).

ISBN 978-80-7675-280-1

Obsah

Úvod: nejde přece o jednotlivý kopec (Václav Cílek)	9
I. Říp a Podřipsko (Václav Cílek)	13
II. Geologie Řípu (Václav Cílek)	51
III. Minulost Podřipska ve svědectví krajinné archeologie (Martin Gojda)	85
IV. Odhalené stopy válečných příprav z léta 1813 (Martin Gojda)	171
V. Říp a jeho okolí ve světle terénní archeologie (Martin Trefný)	191
VI. Říp historický (Václav Cílek)	255
VII. Krajina a její mýtus (Václav Cílek)	301
VIII. Závěr: světlo krajiny (Václav Cílek)	319
Doslov: velká mohyla kryjící český dávnověk (Karel Sklenář)	331
Příloha: významné a zajímavé lokality v okolí Řípu	333
Poděkování	340
Literatura	341

Borovice (kresba Mikoláš Aleš).

Úvod: nejde přece o jednotlivý kopec

*Múzy z Pierie, vy písněmi dáváte slávu:
pojdte, zvěstujte Dia a velejte svého otce!
Skrze něho jsou lidé buď neznámí anebo slavní,
z vůle velkého Dia jsou neslavní stejně jak známí;
lehko on dává sílu a siláka oslabí lehko,
lehko umenší pána a prostého učiní velkým,
lehko napřímí zkroušeného a zpupného ohne
z vysoka hřmící Zeus, jenž obývá nejvyšší sídla.*

Hésiodos: *Práce a dni*

V roce 1982 vydal geolog Karel Žebera ve spolupráci s malířem Jiřím Mikulou obrazovou publikaci *Říp, hora v jezeru*. Žebera měl v té době za sebou již nějakých čtyřicet let výzkumů mladých sedimentů a sběrů hrubých paleolitických nástrojů na Podřipsku, ale také se odborně ocital ve stále větší izolaci. O nejmladší minulosti se totiž lidé jeho generace učili za druhé světové války od německých geologů, kteří často pocházeli z oblastí, kde ani nic jiného než čtvrtohorní sedimenty nebylo. Mezi našimi geology a geomorfology kniha vzbuzovala spíš kritické pobavení, i když trochu neprávem, protože se jednalo o první pokus vizuálně zachytit dvacet milionů let krajiny „vrstvu po vrstvě“ jako posloupnost mnoha dřívějších krajin. Už v té době bylo jasné, že se jednou budeme muset k vývoji Podřipska a zejména Řípu vrátit. Zhruba od té doby jsem začal shromažďovat literaturu k Řípu a podle vzoru Vojena Ložka („Dělej to tak dvacet třicet let a pak budeš překvapený, co všechno máš“) ukládat do archivní krabice.

Přicházely jiné úkoly a objevovaly se nové krajiny. Mezitím se však po několika desetiletích vědeckého „mlčení“ objevilo hned několik závažných nových prací. Karel Šalanský objevil, že Říp sestává dokonce ze dvou sopouchů, a Filip Tomek navrhl, že se jedná o zbytek lávou vyplněného kráterového jezera. Ještě mnohem zajímavější obrat nastal v archeologii. Původně se tradovalo, že suchá plošina Řípu téměř nebyla osídlená. Byl to celkem zjevný omyl, protože již Jan T. A. Peithner z Lichtenfelsu v roce 1780 upozorňoval, že „tento kraj¹ je jedním z nejúrodnějších na obilí, protože nedojde-li k mimořádné neúrodě – obyčejně zásobuje velkou část Lužice a Slezska svými přebytky. Také tuto úrodnost jeho rovin, jestliže dospíváme až k příčinám, musíme připsat horám, které jej zavlažují tolika prameny i většími a menšími řekami.“² Jiné prameny hovořily o širším Podřipsku jako o sýpce, která živí Míšeňsko.

1 Peithner má na mysli hlavně širší oblast Mšenska s Podřipsku podobnými sprašovými plošinami, které se táhnou od Jizery až k Labi.

2 J. T. A. Peithner z Lichtenfelsu (1982, s. 114–130).

Byla to letecká archeologie Martina Gojdy, která objevila, že pod Řípem se nalézá hustě obydlená „země předků“ s mnoha mohylami a nejméně třemi velkými kruhovými ohrazeními. Následoval archeologický průzkum, který byl nejprve shrnut v kolektivní publikaci Martina Gojdy a Martina Trefného *Archeologie krajiny pod Řípem*. Terénní výzkumy Jana Turka, Petra Křišťufa, Martina Trefného a dalších začaly odkrývat netušený rozměr podřipské krajiny, kterou bylo možné začít srovnávat s posvátnými či ceremoniálními krajinami podobnými například okolí Stonehenge. Česká archeologie se mezitím přestala bát používat slovo „posvátný“, protože výzkumy v jiných částech světa ukázaly existenci ne samostatných svatyní, ale celých ceremoniálních okrsků se svatyněmi, cestami, pohřebišti a komunitními shromažďovacími prostory. A také už nebylo nutné odklánět se od tradice prvních romantizujících českých archeologů včetně skvělé postavy kněze Václava Krolmuse, který stopy posvátných kultů viděl v každé druhé nalezené „starožitnosti“. Zásadně se změnila jak pramenná základna, tak způsob, jak se na ni dívat.

Nejprve jsme si tento způsob uvažování společně s Jiřím Adamovičem a Kamilem Podroužkem ověřovali na monografii kopce, který se nedalekému Řípu alespoň vzdáleně podobá – na Vlhošti. K překvapení nás i nakladatele byla kniha během jednoho roku vyprodána. Vzápětí nás oslovil Odbor ochrany krajiny a zemědělství Středočeského kraje s žádostí vytvořit první větší monografii kraje pod Bláníkem. Z přírodního hlediska se Bláník ukázal jako problém, protože je poměrně chudý, stejně jako téměř celá Středočeská pahorkatina. Mnohem bohatší je však dějinami a vývojem národního mýtu. Díky Bláníku jsme trochu začali chápat i další mytické či posvátné hory, třeba slovenské Sitno nebo horu Slęza, která dala jméno Slezsku. Dokonce bylo nutné zabývat se Tábořem – „horou proměnění“ na dohled od Nazaretu ve Svaté zemi, jež se tvarem nápadně podobá ne-li Řípu, tak alespoň velké přírodní mohyle.

V roce 2022 začal archeolog Jan Turek připravovat kolektivní anglickou monografii o eneolitických mohylách pod Řípem, do které jsem psal geologickou kapitolu, ale bylo jasné, že potřebujeme české vydání, protože o národní hoře si přece nebudeme číst anglicky! Asi o rok později jsem se rozjel do Podřipského muzea v Roudnici nad Labem podívat se na novou expozici. Víceméně náhodou jsme se dali do řeči s archeologem Martinem Trefným a shodli jsme se, že když už jsme se tak pěkně potkali, měli bychom o Řípu i přes nával dalších prací – a to pokud možno společně s Martinem Gojdou, který pravěkou podřipskou krajinu odkryl – napsat knížku, jež shrne nové údaje a možná přinese i novou, trochu nejistou a spekulativní interpretaci podřipské krajiny jako posvátného okrsku mnohem staršího data, než je příchod Slovanů do české kotliny.

Slovy spisovatele Miloše V. Kratochvíla: „Neboť nejde o jednotlivý kopec, at sebevíc povýšený tradicí, jde především o střed určitého kraje, jehož život za společných vývojových podmínek nabyl jednotný ráz, a ten se pak stal živnou půdou

dalšího organického srůstu rodin a rodů až k celkové pospolitosti.“³ Roudnický rodák malíř Otokar Nejedly tento odkaz vyjádřil takto: „Osamocená hora Říp zvedá se jako mohutný zvon nad mírně zvlněné lány. Každé dítě ví, že na tu horu vystoupil praotec Čech, a každé dítě Podřipska hledí na horu jako na posvátnou mohylu praotce našeho národa.“⁴

Václav Cílek

Tomáši Janíčkovi, prvnímu českému pilotovi ve službách letecké archeologie (nejen) Podřipska.

Martin Gojda, Martin Trefný
a Václav Cílek

³ M. V. Kratochvíl (1984, s. 239).

⁴ O. Nejedly (1940, s. 101). Nejedly se narodil v roce 1883, takže zachycuje pocit konce 19. století. Sám o sobě píše jako o Otokarovi, ačkoli v dějinách umění je uváděn jako Otakar.

I. Říp a Podřipsko

Václav Cílek

Útěšný, pravěký kraj. Pohled na Ctiněves s původně ještě románským kostelem sv. Matouše od svahů Řípu (foto Václav Cílek).

Předchozí dvoustrana: Pohled na Říp od Ctiněvsi, napravo od kostela leží důležitá archeologická lokalita, do které místní podání klade již několik set let hrobku praotce Čecha (foto Jiří Jiroušek).

Říp jako místo

*Na obzorech našich rovin postávají vrchy a hory. Vrchy zvyšují rovnatost rovin,
roviny výšku hor.*

Josef Hora: předmluva ke knize
Má vlast: Česká krajina v dílech našich malířů

Ve staré sídelní oblasti je Říp jediná nápadná elevace (snad s výjimkou mnohem menšího Házmburku), která leží uvnitř, zhruba ve středu této archeologicky významné oblasti. Střední Polabí nabízí výhledy i na ještě nápadnější vrchy, jako je například Kunětická hora, Bezděz nebo kopce Českého středohoří – Radobýl, Lovoš či Milešovku –, které ale vystupují až na okraji souvisle osídleného pásma. Ve shodě s historikem Dušanem Třeštíkem můžeme Říp nejspíš považovat za středobod či světovou osu (*axis mundi*) této krajiny.¹

Říp je sopečný vrch obklopený třemi řekami – leží 32 kilometrů severozápadně od Pražského hradu, jen pět kilometrů jižně od Labe v Roudnici a 12 kilometrů jihozápadně od jednoho z nejdůležitějších českých středověkých klášterů v Doksanech na Ohři. A protože centra starých sídelních krajin komunikovala s jinými kulturními okruhy, je nutné uvést i další vzdálenosti. K Dunaji v Linci to je asi 220 km a do Mohuče na Rýnu asi 420 km. Pro srovnání, vzdušná vzdálenost mezi italskou Aquilejí a polským Gdaňskem, jako krajními body hlavní větve jantarové stezky, je asi 1 000 km. Vojáci římských legií byli trénováni, aby denně s nákladem kolem 20 kg ušli zhruba 30 km.² Říp tedy leží asi 10–12 dní pochodu od Dunaje a tři týdny od Rýna. Cestou od Dunaje je nutné překračovat složitý šumavský terén, ale na západ i sever se jde poměrně pohodlnými pahorkatinami. Nejvýznamnější podřipská stezka vedla z pražské oblasti přes Tursko kolem Velvar do Nakléřovského průsmyku a do Saska.

Hlavní říční trasy vedly podle nálezů depotů z mladší fáze starší doby bronzové z jižních Čech po Vltavě a podobná situace se týká výšinných poloh, hradišť a oppid z eneolitu, starší i mladší doby železné a raného středověku. Ze severní strany je nutné počítat s říčním obchodem po přítocích Labe – Sále (Halle) a Muldě. I zde je počínaje neolitem na labský tok a jeho přítoky vázáno velké množství archeologických lokalit umožňující dobrou kulturní i obchodní výměnu. Ta se týká jak jižní podunajské, a tím i středozemní trasy, tak cest do Saska či Jutska.

Hora samotná má výrazný tvar zvonu, prsu nebo obří přirozené mohyly. Podobá se několika dalším českým horám, například Vlhošti nebo Hůrce u Klatov, ale snad nejnápadnější krajinnou podobnost, a to včetně nízké ležící zemědělské

¹ D. Třeštík (2003, s. 65).

² P. S. Wells (2003, s. 141–156).

pláně, nalézáme u hory Tábor v Palestině.³ Říp je tradičně nazýván horou, i když jeho výška 461 metrů toto označení nedovoluje. Asi se jedná hlavně o projev úcty k tomuto národnímu symbolu. Krajinný význam Řípu je zvýrazněn několika faktory. Především se jedná o solitér, který se nad okolní plání zvedá až o 250 metrů. Říp je vidět z mnoha míst severní poloviny země, a protože je v zásadě symetrický, odevšad spatříme podobný nezaměnitelný profil. Jen od severu připomíná spíš tabulovou horu. Z pohledového hlediska je podobně charakteristický ze všech stran obrys Bláníku, od jihu Sedla a z celého středního Polabí obou Bezděžů.

Pokud chceme zvýraznit nějaký předmět, například sochu, postavíme ji na podstavec. Bez něj působí mnohem fádnějším dojmem. Naše pozornost je pak upřena na sochu a podstavce si nevšímáme. To je případ Řípu, jehož kupa stojí na „podstavci“ budovaném třetihorními sutěmi a křídovými horninami, ale překrytými říční terasou. Pokud bychom zůstali u kulturních termínů, má Říp v rámci okolní krajiny vynikající instalaci. Ta se projevuje i opačným způsobem, protože z Řípu je možné jako z pozorovatelný přehlédnout široké panorama od středočeských nížin přes České středohoří až k pohraničním horám. Kronikář Pulkava píše v roce 1374, že „s té hory veliká roveň se všech stran sezřiena móż býti“.⁴ Ze svahových sedimentů a pleistocenních teras vystupují na úpatí elevace tři historicky doložené prameny, jaké často nalézáme v podobné pozici i u dalších severočeských sopek.

K Řípu je vázána i celá řada meteorologických pranostik. Masivní solitérní kopce totiž stáčí vítr do vyšší polohy, kde jsou nižší teploty,⁵ a tudíž nižší rozpustnost vodní páry, což způsobuje vznik oparu či mlžné „čepice“. Jedná se sice o poměrně běžný jev, pokud ale věříme tomu, že na kopci sídlí nějaká nadlidská síla, můžeme nabýt dojmu, že čaruje s počasím. Jacob Grimm ze slavné dvojice bratří Grimmů popisuje nedalekou Milešovku neboli Donnersberg dnes již neznámým jménem Hromolan.⁶

Čím vyšší je hora a čím teplejší jsou nížiny v jejím okolí, tím je jev nápadnější. Velkolepým způsobem se dá brzy ráno pozorovat například u rovněž mytického Araratu. Hora Donnersberg u Rockenhausenu v Porýní je nízká ryolitová kupa, při pohledu z nížin podobná Řípu. Je rovněž známá neobvyklým počasím, rozsáhlým keltským oppidem i směrem k Rýnu hustě osídlenou pravěkou enklávou. Pokud bychom hledali nějakou tvarově a myticky blízkou analogii Řípu, pravděpodobně bychom volili buď porýnský Donnersberg, nebo polskou Słężu.

3 V. Cílek et al. (2022, s. 215).

4 Srov. „Tento Čech [...] usadil se na jakési hoře, která se obecným názvem jmenuje Říp, což se v latině řekne ‚rozhlížeje se (respiciens)‘. Neboť z této hory lze kolem dokola zřít velikou rovnou zemi.“ *Kroniky doby Karla IV.* (ed. Marie Bláhová, 1987, s. 272).

5 J. Förchtgott (1950, s. 72–74).

6 J. Grimm (1835, s. 115).

Fyzické a mytické vymezení oblasti

Vidět ohromné, bohaté lány podřipské, jednou z Řípu, podruhé z Mělníka, to jsou dojmy potřebné k dokonalému poznání Podřipska, to jsou dva nerasmazatelné obrazy, jimiž se zapisuje Podřipsko do paměti divákovi. Nikdy před tím nezažil jsem ničeho tak mocného, nikdy neviděl jsem něco tak úchvatného a ohromujícího, tak nenadálého, neočekávaného.

Otokar Nejedlý: *Dětství a chlapectví na Podřipsku*

Jak daleko sahá Říp? Určitě to je samotná hora a její vyvýšený, mírně ukloněný podstavec zhruba o průměru dvou kilometrů. K tomu musíme přičíst krajinu, která je opticky ovládána horou. V jednom z významů slova je Podblanicko oblast, odkud je Blaník nejenom viditelný, ale kde je také „fyzicky“ přítomný, odkud není možné se jeho existenci vyhnout. U Řípu to je neobvykle široká oblast, protože je viditelný ze severní části Středočeského kraje a části východočeského Polabí a Severočeského kraje. Už když sjíždíme z pražských Letňan směrem na Líbeznici, odkryje se nám pohled na část Českého středohoří včetně Sedla, Vlhoště, a někdy i Ralska, Ještědu a do jara bělavých Krkonoš.

V této knize se nám jedná o vztahy a vazby, takže nebudeme popisovat všechny geologické či archeologické lokality prostě z toho důvodu, že jich je moc, ale budeme se soustředit na základní či nějak významné body. Nebudeme se přitom otychat popsat i několik málo míst ležících za takto vymezenou oblastí, pokud mají k Řípu významný vztah. Historické vymezení Podřipska či nově mikroregionu Podřipsko se víckrát proměňovalo. Někdy bylo srovnáváno s Roudnickem, respektive roudnickým okresem, a to včetně lokalit ležících na východní straně Labe, na které si však již činily nárok Litoměřice.

Pro potřebu této publikace budeme za „kraj pod Řípem“ považovat nepravdělný ovál, který zhruba získáme, když z vrcholu Řípu opíšeme kružnici o poloměru asi sedm kilometrů. Nebude nás příliš zajímat, co se děje „za vodou“, tedy v Mělníku, v polepských blatech za Roudnicí nebo za Písteckým luhem na Ohři. Právě naopak – pozornost budeme věnovat zemědělským plošinám, někdy uspořádaným ve dvou či třech stupních, které odpovídají říčním terasám. Nejvýraznější takový stupeň se táhne od Škarechova na jihu (270 m) ke Kostomlatům na severovýchodě (250 m) či na západě nad potokem Čepel u Klenče. Podobnou stupňovinu nalézáme i podél Ohře nad Mšenským potokem. I zde zhruba sleduje vrstevnici 250 metrů. To je i výška svědeckého kopce Dřínova (247 m) severně od Odoleny Vody.

Říp nejčastěji vidíme buď z dálnice do Drážďan, nebo z hlavní silnice mezi Mělníkem a Českou Lípou. Oba pohledy mají jen omezený význam, který k pochopení hory a řipské pláně (*Planitia ripensis*) nestačí, protože je nutné je kombinovat s výhledy třeba z Hradiště nad Litoměřicemi nebo z vyšších táhlých východozápadních hřbetů v okolí Smečna či od Klobuk. Zvlášť instruktivní pohledy

odkrývá stará komunikace a dnešní hlavní silnice Velvary–Slaný, která vede po návrší nad Bakovským potokem. Krajina zde nabývá až monumentálního rázu, přestože je plochá a zdánlivě monotónní. Rozloha zemědělské plošiny se odtud jeví jako obrovská. Zhruba uprostřed jako temný kontrast vyčnívá sukovitý Říp a za ním jeho tvarová ozvěna Vlhošť, ale závažnosti podřipské krajiny dodává teprve stráž sopečných kopců Českého středohoří na severu a dvojitá špička Bezdězů na východě. Prakticky na každém z výraznějších středohorských kopců byly nalezeny bronzové obětiny srpů, sekyrek a dalších předmětů.⁷ Říp se z této perspektivy, jaké se v Čechách nic jiného nepodobá, jeví jako mlčenlivý, do sebe zahloubaný střed staré sídelní oblasti, jako královský palác mytické země lemované drobnými posvátnými a obětními místy.

Až nápadně podobný charakter má však i nejslavnější evropský pravěký okrsek na „fádních“ zemědělských plošinách severně od Salisbury. Salisburská pláň se svojí rozlohou asi 780 km² odpovídá kružnici opsané z Řípu o poloměru asi 16 km. Příbuznost obou krajin je z praktického hlediska dána podobným zemědělským využitím, zde se ale objevuje i závažnější tón daný například existencí dlouhých eneolitických mohyl. Místo Řípu zde vystupuje kopec podobného tvaru, jeden z největších uměle nasypaných pahorků světa – Silbury Hill. Ale můžeme uvést i další dva příklady, kdy je horizontalita plošin doplněna vertikálníitou staveb či hor. Když člověk při výkopech v egyptském Abusíru zvedl oči od výkopu, na plochem pouštním horizontu udiveně spatřil stupňovitou pyramidu v Sakkáře. Bylo to překvapení, které se opakovalo i několikrát za den. Umělá výšina pyramidy byla všudypřítomná a nebylo možné jí uniknout.

Podobně působily vertikální pískovcové pilíře coloradského Monument Valley, které je nejenom posvátným indiánským místem, ale také ikonou amerického národa – ovšem s tím rozdílem, že pro Američany jej nevytvářel malíř Mikoláš Aleš, ale westernový herec John Wayne. Ve všech uvedených případech přispívá tento typ staré scenerie „kopce na pláni“ k vytváření nedávné, a možná i budoucí národní identity.⁸ Norský teoretik architektury Christian Norberg-Schulz píše, že „nejjednodušším modelem lidského existenciálního prostoru je rovina protknutá vertikální osou“ a „rozhodující kvalitou každé krajiny je její rozlehlost“.⁹ I roudnický rodák Max Dvořák byl přesvědčen, že základem každého krajinného dojmu je prostor. Popisujeme to, co vidíme, ale nejvíc na nás působí to, co vidět není – prostor.

Způsob, jak lidé vnímali uspořádání horizontality a vertikality, se v průběhu věků víckrát proměňoval. To ostatně platí i pro vztah k jeskyním jako k podzemním doplňkům výšin. Některé kultury mladšího eneolitu dávaly přednost hori-

7 Oběť hor je popsána např. v Z. Smrž (1991), či M. Zápotocká a M. Zápotocký (2010), M. Zápotocký (1963).

8 Americký kolega mi s dojetím ukazoval americkou jednodolarovou bankovku podepsanou Johnem Wayneem z dob, kdy se hodně kradlo a dolar už byly nějaké peníze.

9 Ch. Norberg-Schulz (2010, s. 40, 32).

Typická zemědělská krajina pod Řípem sestává z rovných plání, hřbítků, starých mezí a hájků, které se i se svými mohylami udržely většinou jen na okrajích svahů; nad Ctiněvsí (foto Václav Cílek).

zontálním místům, zatímco jiné okruhy staršího eneolitu či starší doby železné vertikálním pozicím na skalách a kopcích. Nejsilněji působí – jako u obrovského tumulu Silbury Hill – spojení obojího, a obzvláště vítané je, když horizontalitu můžeme vyjádřit nejenom plochou krajinou, ale také řekou či příkopem naplněným vodou. I nejslavnější, opakovaně kreslený a mnohokrát fotografovaný pohled na Říp z mělnické skály ukazuje vodu v popředí a kopec v pozadí; pro Bezděz je nejikoničtější pohled přes „jezero stinné“. Podobně byly před postavením asuánské přehrady fotografovány i pyramidy v Gíze stojící nad rozlitém Nilem.

Svatyně umístěné na plošinách se ve skutečnosti často vztahovaly ke vzdáleným horám, podobně jako jsou vysoké barokní oltáře, třeba v Praze u Panny Marie Sněžné či v kostele sv. Jakuba Staršího v Levoči, nejlépe viditelné z větší dálky. Roli může sehrát i počet účastníků a jejich sociální status. Pár zasvěcenců může vystoupit k oběti na vrcholu hory, ale pro širší komunitu je výhodnější a aktivější setkat se na pláni pod horou. O současném vnímání vertikality svědčí například „kult mrakodrapů“, který přerostl dřívější úctu kostelních věží, ale v budoucnu může být opět nahrazen horizontalitou venkovského života. Klasickým příkla-

Vlastimil Rada: O staré sídelní krajině

V roce 1941, když bylo nutné posílit národní vědomí, věnoval časopis *Život* celé číslo české krajině. Umělci jako Miloš Jiránek, Vojtěch Sedláček, Václav Rabas, Jan Zrzavý či Vlastimil Rada se vyjadřovali k tomu, jak malují a pociťují českou krajinu. Jedná se o jedinečný dokument síly a sepětí se zemí. Vlastimil Rada si zejména oblíbil „zemi mythickou“ v okolí Levého Hradce:

„S ponurou přísností tyčí se skály nad tokem řeky, rýsující na obloze své výmluvné obrysy. Řadí se za sebe v jakémsi odvěkém rytmu, pohyb linie se opakuje jako na prastarých primitivních freskách. Tíse teče řeka, obráží ocelovou šed' oblohy, a vše vydechuje širokým a poklidným dechem čehosi dávného.

[...]

Ale není třeba motyk a sond rozrývajících půdu, abys objevil starobylost této země. Pohled na její tvář zhnětenou časem, přírodou a člověkem, její vrásky, jizvy, její přísná modelace řeknou ti vše. Hle ten podivný, dlouhý, úzký a nizounký pahrbek, jenž od hřebenu kopce vybíhá do polí – to je zbytek hliněného valu, který zde navršili lidé, jejichž kostry, spony a nádoby tlely donedávna v pravěkém hrobě.

[...]

Připozdilo se a v houstnoucím šeru vyrůstá krajina do zvláštní monumentality. Jak valy pradávných gigantických hradišť rýsují se ztemnělé masy vzdálených návrší, nad něž se místy zvedají malé pahorky a výčnělky skalisk, znovu podobny mohylám... Nad krajem jako by se čas zastavil: širá neromantická pláň rozprostírá se jako rozlehlé pohřebiště minulých životů, zbrázděná jejich stopami; na sobě odlesk nekonečna, jež šedí oblohy prozařuje z nesmírnosti výšek nad námi. Máš pocit věčného trvání; trvá i to, co pomíjí. Pomíjí smrt, život trvá. Turské pole žije. Nesmrtelným životem, životů dávno zaniklých, hrdinských životů dávného mythu.“

Vlastimil Rada: Země mytická
(*Život* XVII, duben 1941, s. 38–39).

dem proměny vertikality v kulturní krajině jsou pyramidy mayské kultury, kde byla během sušších desetiletí opouštěna města vládnoucích elit a lidé odcházeli do jednodušších, zřejmě i víc „demokratických“ vesnic v džungli. Kolaps elit bývá doprovázen opouštěním vertikální architektury, proto se i dnes tak respektované mrakodrapy jednou mohou stát intelektuální přítěží.

Pokud budeme v závěrečném textu hovořit o posvátné krajině, je třeba mít na mysli neurčitost slova posvátný. Podle religionisty Mircei Eliadeho je nejjednodušší definice posvátného ta, že se nejedná o běžné, každodenní věci.¹⁰ Nemusí se tedy jednat „jen“ o místo uctívání a modlitby, ale o jakýkoliv sváteční prostor třeba i ta-

¹⁰ M. Eliade (2020, s. 208–210).

kového typu, jako bývaly poutě u sv. Matěje nad šáreckým údolím, či o současné ceremoniální krajiny – například Letenskou pláň, což je vlastně fádni pláň, kterou opticky ovládá silueta Pražského hradu. Angličtí archeologové jako Richard Bradley někdy hovoří o rituálních či performativních krajinách, kde se děje něco, co nesouvisí s běžnými praktickými činnostmi, ale s veřejnými a náboženskými záležitostmi (jakými byly v nedávné době třeba tábory lidu pod Řípem organizované s různou naléhavostí od let 1848 až po dnešek). Možná že právě díky těmto akcím, kde se mísí posvátná, komunitní a politická témata s trochou poutového šejdířství, opilství a obchodnictví, můžeme lépe porozumět i pravěkým dějům. Eliade však opakovaně zdůrazňuje, že posvátnost nepochopíme, když se na ni budeme dívat jako na nějaký výmysl, protože se především jedná o něco reálného, za co stojí žít či umírat.¹¹

Ale vraťme se k fyzické tváři Podřipska. Říp má tu zvláštnost, že je ze tří stran obklopen řekou. Na jihu to je rozsáhlý roudnický meandr, který začíná jako ohyb Vltavy nad Veltrusy. Zde řeka rázně změní svůj tok a dalších několik kilometrů nečekaně směřuje přímo na východ k Mělníku, odtud pokračuje na sever a nad Štětím se opět stočí na západ k Roudnici nad Labem. Od ohybu ve Štětí to je asi ještě sedm kilometrů na západ do Budyně nad Ohří, která lemuje severní okraj podřipských plošin. Právě tato říční dispozice vedla k tomu, že okolí Řípu je převážně ploché, protože bylo zarovnáno činnostmi třetihorních a pleistocenních řek, které zde po dobu několika milionů let překládaly svá koryta. Od Budyně můžeme hlavní zájmovou oblast této publikace uzavřít obloukem nazpět k Vltavě zhruba do Vepřeku, tedy do míst, kde řeku přechází dnešní dálnice.

Jedinečné situace Řípu obklopeného řekami si všimla většina dřívějších kronikářů. Nejednalo se jenom o citlivost ke krajině, ale o zásadní záležitost, o vedení starých komunikací. Pásmo lužních lesů totiž umožňovalo relativně snadný a bezpečný přechod řeky jen na několika místech. Nemuselo se přitom jednat jen o vlastní, někdy nevelký tok, jako je Bakovský potok u Sazené, ale také o bahnitou potoční nivu, která ve středních Čechách bývá často široká i 200 metrů. Přejít nivu s naloženým vozem po haťovém mostu mohlo být obtížnější než vlastní překročení řeky. Říční niva velkých toků dosahovala šířky 1–3 km a její přechod býval náročnější a nebezpečnější než cesta přes Šumavu či Krkonoše. Vhodně založené přechody jako v Roudnici nad Labem, Pšovce u Mělníka či Budyni nad Ohří byly ceněné celá staletí a novověké komunikace leckde navazovaly na pravěké trasy.

Dobrym příkladem je Chlumec nad Cidlinou, ke kterému se dnes od Hradce Králové dostaneme po nevelkém mostku, jehož si ani nemusíme všimnout. Přesto historická analýza místa ukazuje, že Chlumec je založen v nejužším místě, kde se dá Cidlina – donedávna existující v podobě širokého pásma mokřadů – přejít.

¹¹ Snad bychom měli připomenout, že při kopání hrobů na hřbitově u sv. Matěje byly opakovaně nalézány bronzové předměty, které ukazují na pravěké rituální, snad kovolitecké místo, a že rovněž výšina Pražského hradu na sobě nese pravděpodobně drobnou eneolitickou svatyni běžného typu skály nad řekou (nejpozoruhodnějším příkladem tohoto typu je návrší Řivnáč) a skoro určité slovan-
ské obřadní místo.